

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

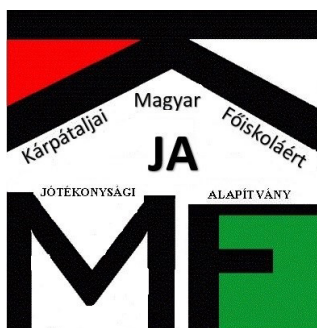
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

szövetkezettel.¹⁰⁸ 1956. szeptember–októberében újabb szerződések születtek az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátalja megyéje, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Nyugat-Szlovák területe, a Magyar Népköztársaság Szabolcs-Szatmár megyéje, a Román Szocialista Köztársaság Szatmár tartománya között, amelyek jogalapot jelentettek a rendszeres ügyműködés, a kereskedelmi, valamint a kulturális kapcsolatok kialakítására és fenntartására.¹⁰⁹ Az 1960-as évek elejére gyakorlattá vált, hogy a különböző országok határ menti zónáiban működő regionális pártbizottságok együtt ülésbe fogadták el az éves határügyeket érintő működési terveket.¹¹⁰ Főként tapasztalatcserére jöttek össze, hogy megbeszéljék a különböző iparágak és munkamódszerek fejlesztését.¹¹¹

11.3. 1956 helyi vonatkozásai

A második világháborút követően a határokat lezárták, az utazásokat korlátozták és a ritkán megengedett utazáshoz szükséges dokumentumok beszerzése csak keveseknek adatott meg. Emiatt a Szovjetunióban élő kárpátaljai magyarság kapcsolata az anyaországgal és a többi elcsatolt régióval szinte teljesen megszakadt. Bár az 1950-es évek közepén szigorú felügyelet, ellenőrzés alatt már megjelentek turistacsoportok, de ez nem volt általános, inkább csak *„tapasztalatcserére érkeztek a megyébe az élvállalatokhoz, élkolhozokhoz, élszovhozokhoz, továbbá az újépítésű épületekhez azzal a céllal, hogy megismerjék a helyi dolgozók munkáját”* vagy *„találkozókra a Szocialista Munka Hőseivel, az ipari és mezőgazdasági élmunkásokkal”*,¹¹² esetleg sportrendezvényen vettek részt.

A világ eseményeiről az itteni magyarság általában csak a szovjet sajtó hasábjairól és néhány rádióadón keresztül tájékozódott. A sajtó azonban a Szovjet Kommunista Párt szócsöve volt.

Az 1956-os forradalom idején a magyarországi eseményekről szóló hírek, amelyek a helyi lakossághoz eljutottak, azaz amelyek a szovjet központi és a kárpátaljai sajtóban – orosz, ukrán és magyar nyelven – megjelentek, arról szóltak, hogy a forradalmárok – illetve ahogy ők nevezték: az „ellenforradalmárok” – kivégzik a magyarországi kommunistákat, a szov-

¹⁰⁸ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 3067, ark. 1–34.

¹⁰⁹ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 3488, ark. 1–205.

¹¹⁰ KTÁL, F. P-1, op. 5, od. zb. 694, ark. 25.

¹¹¹ Uo. 6–9.

¹¹² KTÁL, F. P-1, op. 5, od. zb. 694, ark. 1–34.

jet katonákat és elfoglalják a párt- és állami intézményeket.¹¹³ Tették ezt azért, hogy a helyi lakosság elítélje a Magyarországon zajló eseményeket.

A levéltári kutatások azt bizonyítják, hogy Kárpátalja jelentős szerepet töltött be az 1956-os forradalom idején.¹¹⁴ A vidéken vonultak keresztül a szovjet tankok Magyarországra, Ungváron rendezkedett be az a politikai vezetés, amely kapcsolatot tartott fent Budapest, Ungvár, Sztrij és Moszkva között, valamint fogadta a deportáltakat az ungvári börtönben. A Kárpáti Katonai Körzet már október 23-án este elrendelte a hadgyakorlatot (például a Beregszász melletti Kígyóson), majd összevonta a támadásra felkészített csapatokat a szovjet–magyar határ mentén. A szovjet katonák visszaemlékezéséből kiderül, hogy az első katonai alakulat (a 128. lövész gárdahadosztály) a „rendfenntartás” céljából már október 24-én a kora hajnali órákban átlépte a szovjet–magyar határt.¹¹⁵ Őket még tizenegy hadosztály és egy vasúti gárda követte. A Kárpáti Katonai Körzet hadosztályain kívül más fegyveres alakulatok is részt vettek a forradalom leverésében: magyarországi, romániai, odesszai, baltikumi, azaz összesen még nyolc hadosztály.¹¹⁶

A tankok egy jelentős része Beregszászon keresztül haladt át a magyar határ felé, amit a beregszászi járási postahivatal dolgozói jelentettek a budapesti kollégáiknak. Ezt a tényt megerősíti az 1958. október 31-én J. Bubryjak, az UKP Beregszászi Járási Bizottsága titkáranak jelentése is: „[...] Megállapítást nyert az állami titkok, adatok kifecsegése tényének egész sora. Így 1956 végén a Beregszászi Járási Postairoda nemzetközi telefonvonalak részlegének technikusa, E. Lődár, a budapesti főpostán dolgozó gyanús személyeknek kifecsegte a szovjet csapatok Beregszászon keresztüli áthaladásáról szóló adatokat [...]”.¹¹⁷

A forradalom leverését követően a Moszkvában létrejött Kádár-kormány mindent megtett a „rend helyreállítása” céljából. Ennek egyik első

¹¹³ Munkám során áttekinttem a Vörös Zászló, a Cservonij Prapor, a Pravda, a Zakarpatszka Pravda, a Szovjetszkaja Zakarpatya, a Mology Zakarpatya, a Kárpát Igaz Szó című újságokat. A forradalomról szóló hírek (1956 végén, valamint 1957 elején) több mint 200 cikket ölelnek fel. A főcímek ezekhez hasonlóak: „Az ellenforradalom vérengzése Magyarországon”, „A magyarországi népel lenes kaland megghiúsulása”, „A fasiszta banditák megtámadták a pártbizottságok helyiségeit”, „A fasiszták állati módon leszámoltak a hazafiakkal”, „Hogyan törtek hatalomra az ellenforradalmárok”, „Ki vezette a pogromisták csoportjait?”, „Az ellenforradalom szálai nyugatra vezetnek” stb.

¹¹⁴ Архів Управління Служби безпеки України в Закарпатській області (Ukrájna Állambiztonsági Szolgálat Kárpátalja területi Levéltára; ARHIV USZBU ZO), F. P–43, op. 1, od. zb. 22, ark. 1–207.

¹¹⁵ Interjú Andrej Sztorozsukkal, aki szovjet katona volt az 1956-os forradalom idején. Az interjút készítette a szerző 2002. október 23-án.

¹¹⁶ Alekszandr Kirov: Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956. In: Szovjet katonai intervenció 1956. Szerk. Györkei Jenő – Horváth Miklós. Budapest 2001. 199–200.

¹¹⁷ KTÁL, F. P–15, op. 7, od. zb. 36, ark. 118.

lépése volt a forradalmárok, azaz a magyar állampolgárok Szovjetunióba (zárt vagonokban, zárt teherautókon) történő deportálása.¹¹⁸

10. kép *A beregszászi macsolai úton vonulnak át a harckocsik a magyar határhoz, 1956*

Forrás: Balázs László tulajdona.

A levéltárban többféle „összesítő” névsort is őriznek a deportáltakról, ezekhez hasonló címmel: „*A Magyarországról érkezett letartóztatottak névsora*”¹¹⁹, „*Bandacsoportok névsora a magyar ellenforradalmárok soraiból*”,¹²⁰ „*A Magyarországra visszaküldött magyar állampolgárok névsora.*”¹²¹ Ezek a listák azt is tartalmazzák, hogy a magyarországi városokból hány főt szállítottak a Szovjetunióba, vagy hogy hány fő került onnan haza, Magyarországra. Utóbbiak hasonló címmel szerepelnek: „*A Budapestre küldött magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok*”,¹²² „*A Nyíregyháza-*

¹¹⁸ *Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin – Vida István: Szovjet dokumentumok 1956-ból.* Rubicon 8. (1994) 3.

¹¹⁹ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 16, ark. 1–54.

¹²⁰ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 18, ark. 1–54.

¹²¹ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 15, ark. 1–154.

¹²² ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 2, ark. 1–236.

ra, Szombathelyre küldött magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok”,¹²³ „*A Veszprémben küldött magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok*”¹²⁴ stb.

Ami a deportáltak számát illeti, az adatok nagyon eltérőek: Mihail Holodkov, a Szovjetunió belügyminiszter-helyettese Nyikolaj Dudorovnak, a Szovjetunió belügyminiszterének tett jelentésében 4–5 ezer letartóztatottról tett jelentést.¹²⁵ A Viktor Juscsenko, Ukrajna elnöke által 2007. július 10-én Sólyom László köztársasági elnöknek átadott lista pedig közel háromezer nevet tartalmaz.¹²⁶ Az eddigi kárpátaljai levéltári kutatások alapján megállapítható, hogy több mint ezer magyar forradalmár biztosan megjárta a szovjet börtönöket.

Holodkov november első hetében érkezett Kárpátaljára, s a szovjet hadsereg egységei által letartóztatott deportáltakkal foglalkozott. Az ungvári börtönben a kihallgatás többnyire orosz nyelven folyt. A tolmácsok főként kárpátaljai magyarok voltak, mivel sajátos helyzetükből kifolyólag a magyar és az orosz nyelvet is jól beszélték. Minden tolmácsnak esküt kellett tennie, hogy csakis a kihallgatott szavait fordítja, valamint felvilágosították őket a hamis tolmácsolásért járó büntetésről az USZSZK Btk. 89. cikkelyének megfelelően.

Annak ellenére, hogy Ivan Szerov, a KGB elnöke azt jelentette Hruscsovnak, hogy: „*A letartóztatásokat csak bizonyítékokkal alátámasztott, az ellenséges tevékenységet tanúsító, konkrét adatok megléte esetén fogyanatosítjuk*”,¹²⁷ több névsor végén kézírással megjegyezték, hogy a foglyoknál a letartóztatáskor semmilyen személyes irat nem volt.¹²⁸ A foglyok egy részét az ungvári kihallgatást követően Sztrij, Drogobics, Csernovci és Sztanyiszláv börtöneibe szállították tovább. A deportáltak főként november 4–15. között érkeztek a Szovjetunióba. Többször a szovjet hatóságok maguk sem tudták, hol is vannak pontosan a foglyok.¹²⁹

A szovjet és magyar hatóságok levelezéseiből világosan látszik, hogy a magyarországi hatóságok és a kárpátaljai KGB munkatársai szoros együttműködésben végezték a deportálásokat. A kommunista párt és a szovjet államvezetés attól tartott, hogy a magyarországi forradalmi eszmék átterjednek Kárpátaljára is, ezáltal ott is hasonló megmozdulásokra kerül sor.

¹²³ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 8, ark. 1–253.

¹²⁴ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 9, ark. 1–373.

¹²⁵ Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Szerk. Szereda Vjacseszlav – Sztikalin Alekszandr. Budapest 1993. 155.

¹²⁶ Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 3.

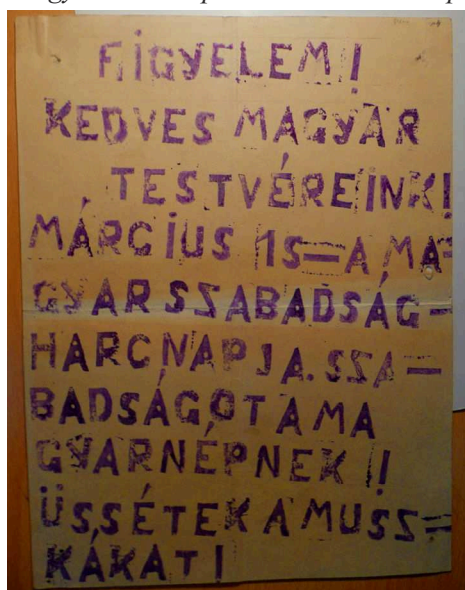
¹²⁷ Hiányzó lapok 1956 történetéből i.m. 151–154.

¹²⁸ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 15, ark. 1.

¹²⁹ ARHIV USZBU ZO, F. P-43, op. 1, od. zb. 12, ark. 15.

Sztarovojtov ezredes¹³⁰ október 31-én a következőt jelentette Alekszej Kiricsenkónak: „[...] a reakciós erők a továbbiakban jelentősen kibővítették követeléseiket, amelyeket nagyjából a következőkben lehet összefoglalni: [...] Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz [...].”¹³¹ Annak ellenére, hogy a forradalmároknak ez a követelése semmiféle írásban rögzített programban nem szerepelt, Kárpátalján a legszigorúbb intézkedéseket vezették be a forradalmi eszmék terjedésének, valamint a forradalmi hangulat kialakulásának megakadályozására. Többek között növelték a határőrség létszámát, és a lakosságot még inkább megfigyelés alatt tartották.

11. kép A nagyszőlősi csoport által készített röplap, 1956

Forrás: ARHIV USZBU ZO, F. P-2558, op. 1, od. zb. 3385.

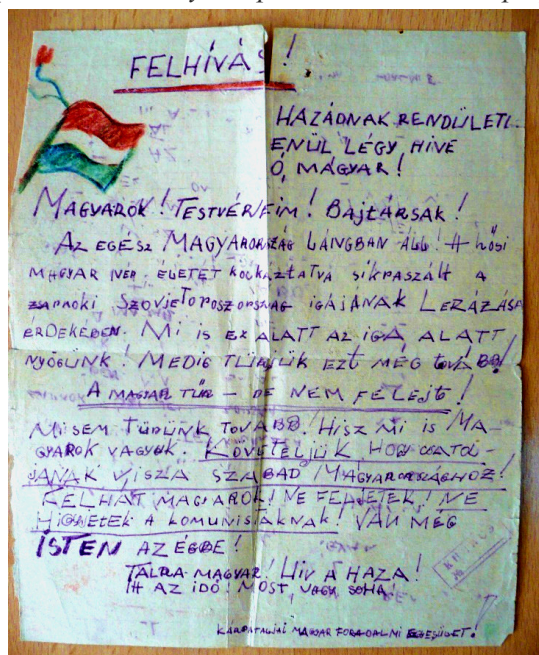
Ennek ellenére az 1956-os szabadságharccal egy időben, valamint a forradalmat követő néhány hónapban a megyében kisebb-nagyobb csoportosulások, röplapterjesztő középiskolások, fiatalok fejezték ki szolidaritásukat a magyarországi fiatalokkal. Nagyszőlősen, Beregszászban, Sárosorosziban, Ungváron, Csonkapiban, Mezőkaszonyban, Munkácson, Nagymuzsalyban, Nagybéányban, Gálocson, Fertősalmáson, Csapon,

¹³⁰ Sztarovojtov ekkor a Szovjetunió Belügyminisztériuma Délnyugati Körzet Határőr-csapatái törzsparancsnokságához tartozó 2. ügyszótag parancsnoka volt.

¹³¹ Jelcin-dosszié. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk. Gál Éva et al. Budapest 1993. 76–80.

Csepében, Nagylucskán, Salánkon, Rahón többnyire kisebb-nagyobb csoportokban – de voltak, akik egyéni akciókkal – nyilvánították ki rokonszenvüket a magyar forradalommal. A „politizáló, röplapterjesztő ifjúsági csoportok” tagjai leginkább középiskolás fiatalok voltak. Főleg röplapokat terjesztettek, titkos összejöveteleket tartottak, ahol éltették a forradalmat. Röplapjaikon kinyilvánították például, hogy „Kárpátalja magyar terület és az oroszok menjenek haza”, és hogy „az orosz hadsereg vonuljon ki Magyarországról”.¹³² A letartóztatásokat követően a „politizáló” csoportok tagjai ellen a fő vád: „ellenforradalmiság”, „rendszerellenesség”, „fegyverrejtegetés” volt, amiért több év börtönbüntetés járt. A fiatalokat általában 3–6 évi börtönbüntetésre ítélték. Ügyükkel hónapokig foglalkoztak a KGB nyomozótisztjei. Sokan közülük a Mordvin ASZSZK-beli Gulag-táborokban töltötték le a rájuk mért büntetés egészét vagy egy részét. A börtönévek alatt sok szenvedésen mentek keresztül, s a megaláztatásuk hazatérésük után sem ért véget. Állandó megfigyelés alatt tartották őket.¹³³

12. kép A mezőkaszosznyi csoport által készített röplap, 1956

Forrás: ARHIV USZBU ZO, F. P-2558, op. 1, od. zb. 3395.

¹³² Dupka György: '56 és Kárpátalja. Ungvár–Budapest 2006. 46–59.

¹³³ Interjú Milován Sándorral, 2015. október 23.

Hangsúlyoznunk kell, hogy elrettentésképpen gyakran szerény próbálkozásokat nagyítottak fel óriási bűnökké. Elég volt már az is, ha valaki az étteremben, munkahelyén beszélni merészelt a Magyarországon zajló eseményekről. Voltak, akik nem mentek dolgozni a kolhozba, vagy a talált röplapon írott szöveggel egyetértettek, voltak, akik a szovjet hatalommal szembeni elégedetlenségükről beszéltek, vagy a magyarországi események hatására dezertáltak a szovjet hadseregből;¹³⁴ akadtak, akik át akartak jutni a szovjet–magyar határon stb.¹³⁵ Őket mind letartóztatták. A szimpatizánsok felkeresése, a velük szembeni eljárások indítása folytatódott 1956 novembere után is.

13. kép Illés József (balra) és Varga János (jobbra), a nagyszőlősi politizáló csoport elítéltjeinek levéltárban őrzött fotója

Forrás: ARHIV USZBU ZO, F. P–2558, op. 1, od. zb. 3385.

Az UKP KB 1956. november 14-én kelt jegyzőkönyvében az alábbiak olvashatók: „[...] A magyarországi események kibontakozásának idején, a Beregszászi, Nagyszőlősi és Rahói járásokban, valamint Ungvár városában, vagyis ott, ahol magyarok élnek, szovjetellenes események zajlottak. Találtak olyan szórólapokat, melyek a szovjet pártmunkásokat fenyegették, ezenkívül találtak még fenyegető leveleket, melyek üdvözlük a »Szabad Magyarországot«. Megpróbálták megzavarni az októberi ünnepek rendben történő lezajlását is [...]»¹³⁶

A forradalmat követően keményen munkára fogták – főleg propaganda terén – a járási pártfunkcionáriusokat. Mivel a helyi szervezkedésben

¹³⁴ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2843, ark. 1–42.

¹³⁵ KTÁL, F. P–15, op. 5, od. zb. 13, ark. 81–84.

¹³⁶ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2816, ark. 1–8.

nagyrészt magyar diákok vettek részt, a hatóságok arra a következtetésre jutottak, hogy leginkább a nevelői munkára, oktatásra kell odafigyelni a magyar lakosság körében. Így aztán ehhez hasonló jelentéseket olvashatunk: Jevdokimov alezredes, az UKGB beregszászi járási meghatalmazottja Bubrjak elvtársnak, az UKP Beregszászi Járási Bizottsága titkárának jelentette: „[...] *Az iskolákban végzett kellő nevelési munka hiányára utalnak a szovjetellenes tevékenységek esetei 1956-ban a Kaszonyi Középfiskola volt tanulói részéről. Járásunk tanári karában jelentős számban található olyan tanítók, akik papi, kulák vagy kereskedői családból származnak, valamint kicsapongások miatt korábban elítélt egyének családjából valók, vagy akik a magyar megszállók tettestársai voltak [...]*.”¹³⁷ Az UKP Beregszászi Járási Bizottsága vezetősége 1957. február 19-i ülésének jegyzőkönyve szerint nem csak az iskolában kellett aktívabb propagandát, szovjet nevelést folytatni, hanem a társadalom más területein is – főként a magyarok lakta településeken –, mint az egészségügyi dolgozók körében, vagy az egyháznál.¹³⁸ Az UKP kárpátaljai vezetése tárgyalt minden párt-szervezet titkárával, hogy azok jobban figyeljenek oda a politikai munka megerősítésére, a fegyelem, a bizalom növelésére.

14. kép Kovács Zoltán (balra), a nagyszülősi és Szécsi Sándor (jobbra), a mezőkaszonyi politizáló csoport elítéltjeinek levéltárban őrzött fotója

Forrás: ARHIV USZBU ZO, F. P–2558, op. 1, od. zb. 3385., 3395.

Egyre több adat bizonyítja, hogy voltak olyan magyarországi ávosok, akik Kárpátaljára menekültek a forradalom napjaiban. A KGB tájé-

¹³⁷ KTÁL, F. P–15, op. 7, od. zb. 36, ark. 148.

¹³⁸ Uo. 1–88.

koztató jelentései alapján az SZKP KB elnöksége ideiglenesen engedélyezte a magyar szabadságharcosok elől menekülő kommunista vezetők és családtagjaik Kárpátaljára távozását, akikről a területi tanács gondoskodott. Összesen 132 fő tartózkodott közülük Ungváron és Munkácson. Köztük volt többek között Szobek András, egykori begyűjtési miniszter, Matolcsi János, egykori földművelésügyi miniszter, Bethlen Oszkár, a Szabad Nép egykori főszerkesztője, Háty László, a Magyar Nemzeti Bank egykori elnöke stb.¹³⁹

15. kép *Ormos Mária és Ormos István, a mezőkaszonyi politizáló csoport elitéltejének levéltárban őrzött fotója*

Forrás: ARHIV USZBU ZO, F. P–2558, op. 1, od. zb. 3395.

Annak ellenére, hogy a kárpátaljai események többsége szimbolikus szolidaritásvállalás volt, az eddigi levéltári dokumentumok feldolgozása alapján elmondható, hogy összesen 46 fő ellen zajlott bírósági eljárás, 18 főt ítélték el, akik összesen 24 évet töltöttek börtönben, 8 főt kizártak az egyetemről és 1 fő, Gecse Endre református lelkész kihallgatás közben elhunyt. Többen a magyar forradalom ürügyén, a kárpátaljai magyarság megfélemlítése céljából lefolytatott megtorlási kampány áldozatává váltak. A magyar forradalom szovjet eltiprása miatti remények szertefoszlása ellenére 1957-től ugyanakkor több enyhítést is tapasztalhattak a kárpátaljai magyarok, akik szabadabban utazhattak rokon- vagy sírlátogatás céljából Magyarországra. Megjelentek Kárpátalján a magyarországi újságok, folyóiratok, könyvek.¹⁴⁰

¹³⁹ A., Зданович et al: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР: Сборник документов. Москва 2009. 178.

¹⁴⁰ Brenzovics L.: Kárpátalja történetének korszakai i.m. 99.

16. kép Pasztellák István (balra) és Perduk Tibor (jobbra),
a gálócsi politizáló csoport elítélteinek levéltárban őrzött fotója

Forrás: ARHIV USZBU ZO, F. P-2558, op. 1, od. zb. 3429.

17. kép Milován Sándor a gyermek-javítótáborban, 1959

Forrás: Milován Sándor tulajdona.

11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben

A Sztálin halála utáni időszakban a nemzetiségi (nem orosz) területeken folytatott szovjet oktatáspolitikában kétirányú, egymással ellentétes folyamat kibontakozása figyelhető meg és követhető nyomon:

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilekosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергразі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.